

**A szlovák gyors alakulatok részvétele és tevékenysége a Barbarossa hadműveletben
1941-ben**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Témavezető:

Dr. Bognár Zalán

Készítette:

Cservenka Ferdinánd

Károli Gáspár Református Egyetem

Történelemtudományi Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Hermann Róbert DSc, egyetemi tanár

Budapest, 2023.

Tartalomjegyzék

1. A téma meghatározása, a témaválasztás indoklása
2. A kutatás célkitűzései
3. A kutatás forrásai és módszertana
4. A disszertáció szerkezete
5. Új kutatási eredmények tézisszerű felsorolása
6. Publikációs jegyzék
 - 6.1. A disszertáció témaköréhez kapcsolódó publikációk
 - 6.2. További közlemények (tanulmányok, recenziók)

1. A téma meghatározása, a témaválasztás indoklása

A doktori értekezésem témája a szlovák haderő megszervezésével és gyors alakulatainak a Barbarossa hadműveletben folytatott tevékenységével foglalkozik. A szlovák állam 1939. március 14-i megalakulását követően a szlovák vezetésnek számos dolga akadt az újonnan létrejött állam megszervezésével kapcsolatban. Az egyes kormányzati, közigazgatási és egyéb szervekre fontos munkálatok vártak, és ez természetesen nem volt másként a szlovák haderő kiépítésével kapcsolatban sem. A szlovák állam már 1939 szeptemberében de facto belépett a második világháborúba, amikor a németek Lengyelország elleni hadjáratában szlovák alakulatok is részt vettek. Csaknem két évvel később, 1941. június 22-én a német hadvezetés megindította a Barbarossa hadműveletet, amely során a náci Németország (és szövetségesei) megtámadták a Szovjetuniót. A Szlovák Köztársaság elsők között csatlakozott Németország oldalán a Szovjetunió elleni háborúhoz, amely során – elsőként – egy 1 910 fős csapattest, a Gyorscsoport (Rýchla skupina) bevetésére került sor. A szlovák katonai részvételt a későbbiekben fokozatosan növelték.

Doktori értekezésem témájának meghatározásakor olyan hadtörténeti témát igyekeztem választani, amely Magyarországon egyáltalán nem ismert. Először a szlovák 11. Tüzérezred (delostrelecký pluk 11) keleti hadszíntéren folytatott harci és egyéb tevékenységét szerettem volna megírni, de a Történelemtudományi Doktori Iskola professzorai a témát túl parciálisnak nyilvánították és szélesebb körű téma választását szorgalmazták. Az indok – tulajdonképpen jogosan – az volt, hogy Magyarországon a szlovák haderő második világháborús részvétele teljesen ismeretlen, ezért nem célszerű rögtön egy kisebb létszámú szlovák csapattest keleti fronton folytatott tevékenységéről készíteni el a doktori értekezésemet. Ez a téma így a magyar történetírásban a „levegőben lógna” azzal a ténnyel szemben, hogy a szlovák alakulatokról konkrétan semmilyen munka sem született, legfeljebb említés szintjén egy-két mondat erejéig.

Professzoraim tanácsát, érvelését elfogadva ezért a konkrét céloom az lett, hogy a szlovák gyors alakulatok 1941-es tevékenységét a lehető legszélesebb forrásbázisra alapozva a magyar történetírás számára is ismertté tegyem. Így a doktori értekezésem leginkább a magyar Gyorshadtest 1941. évi háborús részvételével és a Magyar Királyi Honvédség szervezeti felépítésével történő összehasonlításnál nyújthat segítséget.

2. A kutatás célkitűzései

Doktori disszertációm elkészítésekor – primer forrásként – a szlovák és kisebb részben cseh és magyar nyelvű levéltári iratok felhasználása mellett – szekunder forrásként – alapvetően a szlovák és cseh nyelvű szakirodalom munkái nyújtottak segítséget. Elsődleges célom a disszertációm megírásakor az volt, hogy az eddig a témában megjelent szlovák nyelvű szakirodalmat egy szélesebb forrásbázisra alapozva, azt meghaladva egy komplexebb, árnyaltabb, részletesebb és pontosabb munkát készítsek a témáról. Így nemcsak a témában eddig megjelent szlovák szakirodalmat kívántam meghaladni, hanem egyúttal végre magyar nyelven is hozzáférhetővé kívántam tenni szomszédos országunknak, a szlovák haderőnek 1939 és 1941 közötti megszervezését, valamint gyors alakulatainak részvételét és tevékenységét a Barbarossa hadműveletben.

További célom volt, hogy a szlovák állam haderejének megszervezésénél feltüntessem azokat a nehézségeket, amelyeket a haderő szervezeti felépítésének kialakításánál okoztak problémákat.

Fenti céljaimat az alábbiakban részletezem: célom így az is volt, hogy a szlovák fél részéről elsőként a keleti fronton bevetett Gyorscsoport (Rýchla skupina), majd ebből a csapattestből kialakított Gyorsdandár (Rýchla brigáda) harci- és egyéb tevékenységét bemutassam, elemezzem az egyes harci cselekmények, ütközetek eredményét, sikerességét, avagy sikertelenségét, valamint jelentőségét. A Gyorscsoport (Rýchla skupina), továbbá az 1941. július 22-i és 23-i lipoveci ütközetben már jelentősebb veszteségeket elszenvedő Gyorsdandár (Rýchla brigáda) maradványaiból, valamint a július elején Szambor térségébe érkező „Armádna skupina” nevű, hadtest erejű seregtest alakulataiból 1941 július-augusztusában megszervezték és létrehozták a Gyorshadosztályt (Rýchla divízia), illetve a Biztosító Hadosztályt (Zaisťovacia divízia). Így további célom a Gyorshadosztály (Rýchla divízia) Kijev környéki harcokban való – biztosító és támogató feladatokat ellátó – tevékenységének, a Dnyeper folyón történő átkelésének és déli-délkeleti irányba történő előrenyomulásának, valamint az Azovi-tenger partján, majd a Miusz folyó nyugati partján folytatott védelmi tevékenységének részletes feltárása, elemzése, értékelése volt.

További célom volt, hogy a táblázatok, ábrák segítségével az egyes alakulatok, a különböző katonai egységek felépítése minél átláthatóbb, értelmezhetőbb legyen.

A disszertációmiban olyan kérdésekre kerestem a választ, miszerint milyen szerepe volt a – viszonylag alacsony létszámú – szlovák gyors alakulatok részvételének a Szovjetunió elleni háborúban, mennyire voltak alkalmasak ezek az alakulatok feladataik teljesítésére,

fegyverzetük mennyire volt hatékony, és ahogy Turanec ezredes, a Gyorshadosztály (Rýchla divízia) parancsnoka a szlovák nemzetvédelmi miniszternek több alkalommal is felrótta, miért nem szerelték fel a seregetestet megfelelően (könnyű harckocsik hiánya, a legénység és fegyverzet szállítóképességének megfelelő biztosítása, katonák felszereltségének hiánya), hogy neve alapján tényleg egy ütőképes, gyors mozgású hadosztály legyen.

3. A kutatás forrásai és módszertana

A kutatásom forrásbázisát elsősorban a pozsonyi Vojenský historický archív (VHA) – a Szlovák Köztársaság Hadtörténelmi Levéltárának – második világháborúval kapcsolatos levéltári anyaga, valamint az érintett tisztek és katonák visszaemlékezései, emlékiratai szolgáltatták, ugyanakkor tanulmányoztam a Hadtörténelmi Levéltár m. kir. Honvéd Vezérkar főnöke (VKF) iratait is.

A második világháború időszaka alatt működő szlovák állam katonai iratanyagát tartalmazó fondban megtalálhatjuk a szlovák Nemzetvédelmi Minisztérium (Ministerstvo národnej obrany) titkos (tajné) és bizalmas (dôverné) iratait (spisy) külön évekre lebontva. A szlovák haderő – 1939 és 1945 között működő – egyik fondcsoportja a magasabb parancsnokságok (vyššie veliteľstvá), amelyben találhatóak a Haderőparancsnokság (Veliteľstvo armády), a Bernolák Parancsnokság (Veliteľstvo Bernolák), a Gyorshadosztály és alárendelt alakulatai (Rýchla divízia a jej podriadené jednotky), a Biztosító Hadosztály és alárendelt alakulatai (Zaisťovacia divízia podriadené jednotky) stb. iratanyagai. A kutatásomhoz szükséges legnagyobb mennyiségű anyagot a szlovák Gyorshadosztály és alárendelt alakulatai (Rýchla divízia a jej podriadené jednotky) elnevezésű fond iratai adták. A felkutatott, áttanulmányozott iratok közül kiemelkednek a hadinaplók, az egyes parancsok, jegyzékek, kimutatások és eseményleírások. A hadinaplók közül komoly és nagyrészt megbízható iratanyagot tartalmaz Jozef Turanec tábornoknak – a Gyorshadosztály parancsnokának – géppel írt hadinaplója (vojnový denník generála Jozefa Turanca), amely már 1941. június 20-tól november 20-ig (Turanec ezredes 1941. november végétől 1942. áprilisáig otthonában, Szlovákiában tartózkodott), illetve 1942. április 10-től szeptember 21-ig tárgyalja az eseményeket. Mindenesetre a Gyorshadosztály (Rýchla divízia) alakulatainak kutatásához elengedhetetlen ennek a forrásnak a tanulmányozása. A Gyorshadosztály (Rýchla divízia) hadinaplója Turanec ezredes naplója alapján készült el.

A kutatásom során átnéztem és felhasználtam a szlovák 1. Hadosztály (1. divízia) kézzel írt hadinaplóját is, amely 1941. június 21-től augusztus 15-ig tartalmazza az eseményeket. Ez a

levéltári anyag elsősorban a Gyorshadosztály (Rýchla divízia) 1941 augusztusi létrehozásával, megszervezésével kapcsolatban nyújtott segítséget.

A Gyorshadosztály (Rýchla divízia) 11. Tüzérezredének (delostrelecký pluk 11) alárendeltségébe tartozó I. Tüzérosztály (I. delostrelecký oddiel) 2. Tüzérütegének (2. delostrelecká batéria) hadinaplója 1941. július 13-tól 1942. április 16-ig tárgyalja a történeteket (kiképzés, harci tevékenység, fegyverzet javítása, előrenyomulás stb.). A kézzel írt szöveg tanulmányozása során, különösen az egyes településnevek elolvasásakor komolyabb nehézségekbe ütköztem. Az első és második Csehszlovák Köztársaság idején – legfőképpen a katonai szakterminológiában – a cseh nyelv hatása is megfigyelhető, amely a tiszték körében is gyökeret vert. Így az egyes katonai szakszavak értelmezéséhez a cseh nyelv ismerete is szükséges.

Ez a Gyorshadosztály és alárendelt alakulatai elnevezésű fond – a hadinaplók mellett – a seregtest és alakulatainak parancsnokai részéről kiadott utasításokat, parancsokat is tartalmazza. Az egyes hadparancsokon kívül megtalálhatók benne a titkos (tajné), bizalmas (dôverné), személyes (osobitné) parancsok (rozказы) és iratok (spisy) is. Ezek a parancsok nemcsak az előrenyomulásra vagy konkrét harci feladatok teljesítésére vonatkoztak, hanem a hadosztály katonáinak és tisztjeinek fegyelmét, mindennapi életét, felfegyverzését, felszerelését, egészségi állapotát is érintették. A Gyorshadosztály (Rýchla divízia) főbb alakulatainak (20. Gyalogezred [peší pluk 20] és 21. Gyalogezred [peší pluk 21], 11. Tüzérezred [delostrelecký pluk 11], 2. Híradózászlóalj [spojovací prapor 2] stb.) iratai tehát ebbe a fondba tartoznak függetlenül attól, hogy ezeket az alakulatokat átszervezték, átnevezték, vagy kevesebb ideig voltak a hadosztály alárendeltségében.

A Haderő Parancsnoksága (Veliteľstvo armády) nevű fond az 1941 és 1944 közötti katonai levéltári iratokat tartalmazza. Az egyes iratokban megtalálhatók a „Ladislav” (a szlovák haderő parancsnoksága [Veliteľstvo slovenskej armády]), „Rudolf” (A Gyorsdandár parancsnoksága [Veliteľstvo rýchlej brigády]), „Štefan” (az 1. Hadosztály parancsnoksága [Veliteľstvo 1. divízie]), „Martin” (a 2. Hadosztály parancsnoksága [Veliteľstvo 2. divízie]) és más fedőnevű parancsnokságok alárendeltségébe tartozó alakulatok fedőnevei, a jelszavak, a titkos, bizalmas, általános iratok és parancsok, a helyzetjelentések, a kiadott hadparancsok. Ezek az iratok segítséget nyújtanak az események leírásának értelmezésében.

Az „55” elnevezésű fond a szlovák Nemzetvédelmi Minisztérium (Ministerstvo národnej obrany) II. Osztályának levéltári iratait foglalja magába. Ezek az anyagok elsősorban a Gyorscsoport 1941. június végi és július elejei eseményeinek tanulmányozásában nyújtottak segítséget, különösen a Wojtkowa, Załuż és a Sadkowice–Koniuzski környéki harcok

leírásában, értelmezésében. Értékes információkat szereztem az egyes jegyzőkönyvekből is, amelyek a lipoveci ütközet során szovjet fogságba került, a fogságból megszökött, majd saját alakulatához visszatérő szlovák katonák elmondásai alapján készültek.

A Hadtörténelmi Levéltár m. kir. Honvéd Vezérkar főnöke (VKF) irataiból számomra elsősorban az összefoglaló helyzetjelentések nyújtottak segítséget, amelyek a szomszédos országok (így Szlovákia) haderejével is foglalkoztak. Különösen nagy hangsúlyt fektettek a szlovák és a román állam fegyveres erejének tanulmányozására, amelyek hivatalosan szövetségesek voltak, ugyanakkor ellenséges politikai viszony állt fenn ezek az államok és Magyarország között. A VKF 2. Osztály iratai közé a hírszerzéssel, elhárítással, a külfölddel kapcsolatos ügyek tartoznak, tehát a magasabb katonai szempontok szerinti kül- és belpolitika megfigyelése, a hírszerző tevékenység irányítása, az egyes külföldi államok katonai felkészültségének nyilvántartása, ezekből jelentések és tájékoztatók készítése stb.

A levéltári források mellett nagy jelentőséggel bírnak a visszaemlékezések, emlékiratok, amelyek a második világháború után születtek. Ezek a memoárok a levéltári iratokban lévő hiányosságokat is pótolják, illetve pótolhatják. Felhasználásukkor alkalmazhatjuk az egyéni és kollektív tapasztalatokra koncentráló történettudományi módszert.

I. H. Bagramjan és M. G. Padzsev emlékirataiból elsősorban az NKVD határőr-osztagaival és a határmenti ütközetekkel kapcsolatos értékes információkat használtam fel. G. I. Penyezszo visszaemlékezéseit – aki az egyik szovjet harckocsiszázad parancsnoka volt, közvetlen közletről látta a történeteket, és személyesen vett részt a határmenti ütközetekben – a dolgozatomban szintén felhasználtam. Természetesen ezeket az emlékiratokat, visszaemlékezéseket erős forráskritikával kezeltem, hitelességüket, állításaikat komparatív analízissel vizsgáltam. A forráskritika egyik fundamentuma a források egymással való ütköztetése, összevetése.

A disszertációm témájához kapcsolódó visszaemlékezések közül a legjelentősebb Jozef Turanecnak – az ilavai börtönben, a bírósági tárgyalások előtt megírt – emlékiratai (Pramene obrany. Pamäti generála Jozefa Turanca), amelynek bizonyos részei nagy hasonlóságot mutatnak a naplójában leírtakkal. A naplójától eltérően az egyes események időpontjai már nem teljesen pontosak, amely természetesen érthető, mivel visszaemlékezésről van szó, ezért a leírtakat ellenőriznem kellett. A szlovák tisztek, katonák visszaemlékezései közül felhasználtam Anton Hirner hadnagy írását is, aki a Gyorsdandár (Rýchla brigáda) egyik utászalakulatának parancsnoka volt. A hadnagy, aki az 1941. július 22–23-i lipoveci ütközet során esett a szovjetek fogságába, a harcokat és a fogságban eltöltött éveket örökíti meg. J. Belko gépkocsivezető – aki Hrabec őrnagynak, a 6/II. gyalogzászlóalj (II/6 peší prápor), majd

a Gépkocsizó Gyalogos Csoport (Motorizovaná pechotná skupina) parancsnokának személyi sofőrje volt egy ideig – visszaemlékezéseiben írja le a látottakat, amelyeket szintén hasznosítottam. A visszaemlékezésekből, emlékiratokból kiemelt – részemről lényegesnek tartott – részeket elsősorban idézetek formájában használtam fel a disszertációmban.

A korábban bemutatott források és a szakirodalomban található ismeretek, információk szintetizálásával igyekeztem komplexebb képet mutatni a témáról. A disszertációm elkészítése során kvalitatív és kvantitatív összehasonlítást is végeztem, az utóbbit például a fegyverzet számának bemutatásakor.

Az adatmennyiség növekedésével az összegyűjtött információk kezelését szisztematikus rendszerben, a törzsszövegtől elkülönítve dolgoztam fel.

4. A disszertáció szerkezete

A dolgozat 11 fejezetből áll, amelyből a legterjedelmesebbek a dinamikát bemutató fejezetek, amelyek a szlovák gyors alakulatoknak a keleti fronton folytatott tevékenységével foglalkoznak.

Az első fejezet a doktori disszertáció témamegjelölését, a témával foglalkozó historiográfiai áttekintést, a szakirodalmat, a levéltári és a publikált forrásokat tartalmazza rövid ismertetésekkel, véleményekkel.

A következő fejezet röviden foglalkozik az 1939 márciusában megalakult szlovák állammal és részletesebben a kialakuló szlovák haderő szervezeti felépítésével, fegyverzetével, valamint tiszti és legénységi állományával. A többszöri átszervezések mindenképp azt bizonyítják, hogy a szlovák katonai vezetés a tiszthiány megoldására, és a lehető legmegfelelőbb hadszervezet kialakítására törekedett, természetesen a meglévő adott lehetőségek között.

A harmadik fejezet a Szlovák Köztársaságnak a Szovjetunió elleni hadba lépésének körülményeit, érveit, a szlovák állam haderejének a Barbarossa hadműveletbe történő bevonását, a „rejtett” mozgósítás elrendelését és végrehajtását mutatja be, valamint a hadba lépés okait és a háborús propaganda szerepét is taglalja.

Az értekezés következő fejezetében a Barbarossa hadművelet tervéről, a német és a vele szövetséges erők bemutatásáról és feladatairól, valamint a támadó német hadseregsoportokkal és az alárendeltségükbe tartozó főbb seregtestekkel szembenálló szovjet erők elhelyezkedéséről van szó, különös tekintettel a szlovák Gyorscsoport (Rýchla skupina) szempontjából fontos német magasabb egységekre.

A disszertáció 5. fejezete az 1941 júniusában felállított szlovák Gyorscsoport (Rýchla skupina) szervezeti felépítésével, fegyverzetével, a Wojtkowa, Załuż, valamint a Sadkowice-Koniuzski térségében lezajlott harcokkal, illetve a szlovák csapattest tevékenységének eredményeivel foglalkozik. A Gyorscsoport (Rýchla skupina) feladatának teljesítése után a szlovák katonai vezetés levonta a következtetéseket, és ezek alapján igyekezett megerősíteni ezt a csapattestet.

A 6. fejezet a szlovák Gyorscsoportból (Rýchla skupina) megerősítésekkel létrehozott – nagyobb létszámú – Gyorsdandár (Rýchla brigáda) hadrendjét, fegyverzetét, valamint az 1941. július 22-én és 23-án lezajlott – döntetlenül végződő – lipoveci ütközet eseményeit mutatja be. Az ütközet értékelése után – amely során a szlovák alakulatok keleti fronton a legnagyobb veszteségeket szenvedték el – a szlovák katonai vezetés mérlegelte a történeteket, és levonva a következtetéseket rámutatott a hiányosságokra, problémákra, amelyek kiküszöbölésére csupán részben került sor.

A következő fejezet a szlovák Gyorshadosztály (Rýchla divízia) létrehozását, az előrenyomulást Kijev térségébe, valamint a Kijev környéki harcokban való részvételét taglalja. Kijev elfoglalásában a szlovák seregetest közvetlenül nem vett részt, egy partszakasz védelmét kapta a Dnyeper folyó mentén. Feladata a német csapatok átszállítása volt a folyó keleti partjára, valamint az ellenséges szovjet csapatok folyón történő esetleges átkelésének megakadályozása. Ezt a szlovák hadosztálynak sikerült teljesítenie.

A 8. fejezet elsősorban a Gyorshadosztály (Rýchla divízia) folyamatos előrenyomulásával foglalkozik, konkrétan Kremencsuk térségébe, majd a Dnyeper folyón átkelve déli-délkeleti irányban előrehaladva egészen az Azovi-tenger térségébe. A hadosztály későbbi feladata a szovjet erők ellentámadásának megakadályozása volt a Miusz folyó térségében, ahol védelmi állásokat építettek ki a folyó mentén. Az előrenyomulás során a seregetest gépjárműveinek kezdetben a poros utak, majd az őszi esőzések során a nagy sár okozott károkat. A télies idő beálltával a katonáknak – megfelelő meleg ruházat hiányában – a kemény hideg jelentett problémát, amely több esetben fagyásérülésekhez vezetett.

A disszertáció 9. fejezetében összegzem az értekezésben leírtakat, különös tekintettel a gyors alakulatok tevékenységére, sikereire, illetve kudarcaira, a szlovák katonák tapasztalataira, helyzetére, szövetségeseihez való viszonyára vonatkozóan. Így ebben a fejezetben összegzem az új kutatási eredményeket, a dolgozat elkészítése során felmerülő problémákat, nehézségeket, véleményeket.

A disszertáció a felhasznált forrásokkal és szakirodalommal, valamint a mellékletekkel zárul. A mellékletekben található táblázatokat, ábrákat a szlovák haderő, illetve a gyors

alakulatok szervezeti felépítésének, az egyes fegyverek műszaki adatainak és számának, a tisztek és a legénység létszámának, veszteségének könnyebb átláthatósága kedvéért, készítettem el a szakirodalomban meglévő adatok, információk, illetve levéltári dokumentumok alapján. Az ábrák segítségével könnyebben átlátható a szlovák állam haderejének 1940–1941. évi szervezeti felépítése, valamint a Gyorscsoport (Rýchla skupina), Gyorsdandár (Rýchla brigáda) és a Gyorshadosztály (Rýchla divízia) alakulatainak alá- és fölérendeltségi viszonya. A térképek tájékoztatást nyújtanak a frontvonalak elhelyezkedéséhez, az umanyi katlanban, illetve a Kijevért folyó harcokban elhelyezkedő német és szovjet erők pozícióhoz, valamint a szlovák gyors alakulatok előrenyomulásához. A képek a disszertációban fontosabb, jelentősebb szerepet betöltő szlovák, valamint német és szovjet parancsnokokat, az egyes fegyvereket (harckocsik, lövegek stb.) és kezelőszemélyzetüket, a felszereléshez szükséges gépjárműveket, a szlovák katonák egy adott harci, vagy egyéb helyzetben megragadott fényképeit, a lipovecnál elesettek emlékművét stb. tartalmazzák.

5. Új kutatási eredmények tézisszerű felsorolása

A korábban leírt célkitűzések tekintetében a források feltárása és elemzése, valamint az információk szintetizálását követően állapítottam meg az új eredményeket. Az értekezésem elkészítésekor az egyes források feldolgozása során, valamint a szlovák és egyéb idegen nyelvű (cseh, német, angol) szakirodalom segítségével készítettem el munkámat.

1. A levéltári iratanyagokban elvégzett kutatásaim során új információkat, adatokat tártam fel, valamint új megközelítésekkel vizsgáltam az eseményeket, amelyek napvilágra kerültek, így a korábban megjelentetett tanulmányokban és könyvekben közölt tényeket, és azok tartalmát bővítettem, valamint bizonyos esetekben pontosítottam. Példaként megemlíthető, hogy a Gyorsdandár tisztikarának megerősítése céljából öt tisztet küldtek a szlovák 1. Hadosztálytól, akik közül három főt a gyalogos, egy főt a géppuskás és további egy főt a hegyi ágyús alakulatokhoz kellett beosztani. Ezenkívül szeptember 16-án reggel 6 órakor az I. Tüzérosztály parancsnokának utasítása szerint a 2. Tüzérüteg első lövegét körülbelül 1,5 km-rel előbbre helyezték, hogy a tüzérüteg lőtávolságától távolabbi célok ellen is bevethető legyen. 15 óra 35 perckor a 2. Tüzérüteg már tüzet is nyitott egy ellenséges lövegre, amely az erdő szélén helyezkedett el. Továbbá szeptember 2-án este körülbelül 22 órakor a 3. Tüzérüteg szálláshelyének térségében az őrség tüzet nyitott. Néhány puskalövést géppuskatűz követett, amelyet úgyszintén a 3. Tüzérüteg katonái adtak le. A puskákból leadott lövések és a

géppuskatűz számát tekintve feltételezhető volt, hogy nemcsak az őrség, hanem a szálláshely biztonsága is veszélyben forgott, ezért az I. Tüzérosztály parancsnoksága riadót rendelt el. Az összevont előőrsöket és a szálláshely elé tolt géppuskákat védelmi pozíciókba helyezték. A puskákkal és gránátokkal felfegyverzett legénység is védelmi vonalat hozott létre. Több esetben az elnevezések, statisztikai adatok is változtak. Az egyes történészek kutatásai között is vannak eltérések, amelyek esetében összehasonlító elemzést végeztem, különösen az alakulatok létszámának és fegyverzetének tekintetében, amelyeket már az adatok közlésekor említettem és pontosítottam. Az egyes parancsok tanulmányozásából sok információt sikerült nyerni a katonák erkölcsi moráljával kapcsolatban is. A doktori értekezésem megírásakor felhasznált levéltári források több mint 98 %-a, a hasznosított szakirodalomnak pedig több mint 90 % volt szlovák, illetve kisebb mértékben cseh nyelvű.

2. A szlovák alakulatok keleti fronton folytatott részvételével és tevékenységével – ahogy már korábban említettem – nagyobb mértékben Pavel Mičianik szlovák történész–hadtörténész foglalkozott munkáiban. Disszertációm újabb információkat, tényeket, következtetéseket tartalmaz Mičianik 2007-ben megjelent munkájában leírtaknál, ugyanis több mint 30 később megjelent szakirodalmat, könyvet és tanulmányt is felhasználtam, amelyeket a szlovák történész még nem is hasznosíthatott. A levéltári források tekintetében olyan iratokat is feltártam, amelyekre Mičianik egyáltalán nem hivatkozott. Ilyen volt a 11. Tüzérezred (delostrelecký pluk 11) I. Tüzérosztály (I. delostrelecký oddiel) 2. Tüzérutegének (2. delostrelecká batéria) kézzel írt hadinaplója és a Hadtörténelmi Levéltár m. kir. Vezérkar Főnöke (VKF) iratai.

3. Turanec ezredes és az 1. Hadosztály (1. divízia) hadinaplóját, valamint az 55 elnevezésű fond iratainak egy részét a fentiekben említett szlovák történész is hasznosította, ugyanakkor a doktori értekezésemben ezekből a levéltári iratokból olyan részeket (a Gyorshadosztály [Rýchla divízia] alakulatainak kiképzése stb.) is felhasználtam, amelyet Mičianik nem. A szlovák gyors alakulatoknál már az első bevetés során kiderült, hogy hiányosságok vannak különösen a kiképzésben, amelyek nemcsak a harci cselekmények, hanem az előrenyomulás során is megmutatkoztak. Disszertációmiban a hadinaplókban feltárt iratokra hivatkozva – Mičianiktól eltérően – ezért nagyobb hangsúlyt fektettem a Gyorshadosztály (Rýchla divízia) katonáinak kiképzésére, amely az alapok mellett például a motorizált gyalogság mozgatására, az alakulatok összekovácsolására az alakulatok előrenyomulásának biztosítására, valamint a bármilyen irányból érkező esetleges ellenséges rajtaütések elhárítására terjedt ki.

4. A szerző 2007-ben megjelent munkájából továbbá hiányzik a szlovák gyors alakulatok német szempontok szerinti bemutatása is, ugyanis nem hasznosítja a német dokumentumokat, sőt a Nižňanskýék által 2011-ben kiadott forráskiadvány és Baka 2019-es munkája nem is állhatott rendelkezésére. Mičianik a szlovák gyors alakulatok tevékenységét jobb színben mutatja be, mint amilyen a valóságban volt, ugyanis a német vezetés és a Német Katonai Küldöttség (Deutsche Heeresmission – DHM) már 1941-ben nemcsak pozitív véleményt, hanem negatív kritikákat is megfogalmazott a szlovák gyors alakulatok katonáinak és tisztjeinek irányába, különösen a lipoveci ütközet után. A szlovák–német viszony sem volt olyan jó, mint amennyire a szlovák történész feltünteti, hanem ez a kapcsolat inkább fegyverbarátságnak tekinthető. A német politikai és katonai vezetés, valamint a DHM véleményének bemutatásával új megközelítéseket, szempontokkal is bővítettem a disszertációm.

5. Magyarországon a szlovák alakulatok második világháborús tevékenységével mélyrehatóbban eddig még nem foglalkoztak. Ezért a kutatásaimban feltárt új ismeretek gyarapíthatják a második világháború keleti hadszínterén történtek mélyebb megismerését, egyúttal lehetőséget adnak a második világháborúban harcoló és egyéb tevékenységet (műszaki, biztosító stb.) folytató honvéd alakulatokkal való összehasonlításra. A különbségek és a hasonlóságok jól kirajzolódnak például egy szlovák és egy honvéd hadosztály létszámának, szervezeti felépítésének, a fegyverzet mennyiségének, minőségének stb. összehasonlításakor. A disszertációm a magyar történetírásban akár egy kezdetet is jelenthet a szlovák haderő második világháborús tevékenységének megalapozásában.

Összegezve az eddig leírtakat a kutatásom során tehát olyan szlovák levéltári anyagokat (a fentiekben már említettem) is felhasználtam, amelyekre még szlovák történészek, hadtörténészek sem hivatkoztak munkáikban. A Gyorshadosztály (Rýchla divízia) iratanyaga nagy mennyiséget ölel fel, amelyből én – a terjedelmi korlátok miatt – csupán az 1941-es évre vonatkozókat használtam fel.

6. Publikációs jegyzék

6.1. A disszertáció témaköréhez kapcsolódó publikációk

1. CSERVENKA Ferdinánd: A lipoveci ütközet (1941. július 22.). *KRE-Dit (A KRE-DOK online tudományos folyóirata)*, (2018) 1. sz. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/cservenka-ferdinand-a-lipoveci-utkozet-1941-julius-22/>

2. CSERVENKA Ferdinánd: A lipoveci ütközet első szakasza. A szlovák Gyorsdandár támadása Lipovec ellen. *KRE-Dit (A KRE-DOK online tudományos folyóirata)*, (2019) 2. sz. 1–23. o. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/cservenka-ferdinand-a-lipoveci-utkozet-elso-szakasza/>
3. CSERVENKA Ferdinánd: A lipoveci ütközet második, befejező szakasza. A szovjet 44. hegyi lövészadosztály ellenlökése, és Lipovec német kézre kerülése. *KRE-Dit (A KRE-DOK online tudományos folyóirata)*, (2019) 2. sz. 1–16. o. www.kre-dit.hu/tanulmanyok/cservenka-ferdinand-a-lipoveci-utkozet-masodik-befejezo-szakasza/
4. CSERVENKA Ferdinánd: A szlovák Gyorscsoport első harci bevetése a „Barbarossa“ hadműveletben: A Wojtkowa környéki harcok. *Honvédségi Szemle*, 147. (2019) 4. sz. 134–145. o.
5. CSERVENKA Ferdinánd: A szlovák Gyorscsoport Załuż környéki harcai. *Honvédségi Szemle*, 147. (2019) 6. sz. 127–138. o.
6. CSERVENKA Ferdinánd: A szlovák Gyorsdandár harci tevékenysége 1941. július 7-től 21-ig. *KRE-Dit (A KRE-DOK online tudományos folyóirata)*, (2019) 1. sz. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/cservenka-ferdinand-a-szlovak-gyorsdandar-harci-tevekenysege-1941-julius-7-tol-21-ig/>
7. CSERVENKA Ferdinánd: A szlovák Gyorsadosztály létrehozása és részvétele a Kijev környéki harcokban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 133. (2020) 2. sz. 275–300. o.
8. CSERVENKA Ferdinánd: A szlovák haderő helyzete a Szovjetunió elleni hadba lépés előtt. *Honvédségi Szemle*, 149. (2021) 1. sz. 116–132. o.
9. CSERVENKA Ferdinánd: A szlovák haderő kiépítése és előkészületei a Lengyelország elleni hadjáratra. *KRE-Dit (A KRE-DOK online tudományos folyóirata)*, (2020) 1. sz. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/cservenka-ferdinand-a-szlovak-hadero-kiepitese-es-elokeszuletei-a-lengyelorszag-elleni-hadjaratra/>
10. CSERVENKA Ferdinánd: A Szlovák Köztársaság hadba lépése a Szovjetunió ellen. *Hitel*, XXXIII. (2020) 8. sz. 81–90. o.

6.2. További közlemények (tanulmányok, recenziók)

1. CSERVENKA Ferdinánd: Az 1956-os történések a felvidéki sajtó és a csehszlovák levéltári források tükrében. In. *A vidék forradalma – 1956* (szerk. Gaganetz Péter – Galambos István). Budapest, 2012, 137–151.

2. CSERVENKA Ferdinánd: Kálmán Lajos emlékirata. *Hadtörténelmi Közlemények* 132. (2019) 1. sz. 362–381.
3. CSERVENKA, Ferdinánd – TÖRZSÖK, András – LUKÁCS, Jordán: The history of the palaces Alsókorompa, Gidrafa (Pudmeric), Mosóc and Fél and their uses for tourist purposes. In. *Huncastle II.* (szerk. Wirth Gábor – Köbli Ádám). Budapest, 2020, 153–161.
4. CSERVENKA Ferdinánd: A föld mélyén egyenlők – Bányamunkatáborok. (Marschal Adrienn: Elítéltek szénbányákban. Táborok Csolnokon, Oroszlányban és Tatabányán. Budapest, 2019). *Ujkor.hu* <https://ujkor.hu/content/a-fold-melyen-egyenlok-banyamunkataborok>
5. CSERVENKA Ferdinánd: Antant-ellenőrzés Magyarországon – ismertetés. (Antant-ellenőrzés Magyarországon. Rapaich Richárd naplója. Közreadja: Juhász Balázs. Szeged, 2019). *Ujkor.hu* <https://ujkor.hu/content/antant-ellenorzes-magyarorszagon-ismertetes>
6. CSERVENKA Ferdinánd: Az első világháborúról 1945 előtt. (Szóts Zoltán Oszkár: Az első világháború az 1945 előtti magyar történetírásban. Nézőpontok, műfajok, intézmények. Pécs, 2020.). *Honismeret* XLVIII. (2020) 6. sz. 174–175.
7. CSERVENKA Ferdinánd: Hadifogságban – honvéd visszaemlékezések. (Tóth István: A magyar kir. 2. sz. (gyulai) honvéd gyalogezred hadifogoly katonái visszaemlékezései. Szeged, 2018.). *Ujkor.hu* <https://ujkor.hu/content/hadifogsagban-honved-visszaemlekezések>
8. CSERVENKA Ferdinánd: Könyvrecenzió. (Krónikalapok Horváth Miklós tiszteletére [szerk. Galambos István – Németh Máté – Wirth Gábor], Budapest, 2019.). *Belvedere Meridionale* XXXII. (2020) 2. sz. 186–189.
9. CSERVENKA Ferdinánd: Könyvrecenzió (M. Kiss Sándor – Raffay Ernő – Salamon Konrád: Magyarország sorstragédiái a 20. században, Budapest, Éghajlat Kiadó, 2011.) *Orpheus Noster* (szerk. Imregh M. - Vassányi M.). IV. (2012) 2. szám, 95–97.
10. CSERVENKA Ferdinánd – Galambos István: Könyvrecenzió (Mihályi Balázs: Román védvonal Magyarország ellen – A Károly-vonal. Budapest, Kárpátia Stúdió Kft., 2010.). *Miles Christi. A. D.* 2012, 426–431.
11. CSERVENKA Ferdinánd – Galambos István: Könyvrecenzió (Szentesi Zöldi László: Vörösteror Szolnokon – 1919. május 3-4. Budapest, Kárpátia Stúdió Kft., 2011.). *Miles Christi. A. D.* 2012, 432–434.